

ten vanhuus ja vanhuuden kokemus rakentuu sekä arkisessa vuorovaikutuksessa että yhteiskunnan ja sosiaalisen järjestyksen kehyksissä” (s. 8) soveltaen Gilleard ja Higgsin *Social Divisions and Later Life: Difference, Diversity and Inequality* (2020, Policy Press) teosta. Gilleard ja Higgs, kuten tämän teoksen kirjoittajat, korostavat, että mikään ikääntymisen yksittäinen kategorisointi ei ole kestäväällä pohjalla. He ehdottavat, että siinä mitä tutkitaan vanhuuden nykyhetkenä (eli ikääntymisen tutkimus), näkyy vahvasti tutkimuksen kohteiden eletyn elämän kokemukset ja kaiut, jotka on eletty ja koettu tiettyjen sosiaalisten rakenteiden keskellä (mt. 141–142). Kinnunen ja muut avaavat teoksessaan monipuolisella tavalla mitä nämä sosiaaliset rakenteet voivat olla, ja minikälaista elämä myöhemmällä iällä voi olla niiden vaikutuksen alla. Gilleard ja Higgs (2022) ehdottavatkin, että vanhuutta tulisi ”kategorian” tai ”identiteetin” sijaan lähestyä sosiaalisena areenana, jossa erilaiset intersektionaaliset eletyt kokemukset materialisoituvat. Myös Kinnunen ja muut huomauttavat, että ”yhden yhtäläisen vanhuuden sijaan tulisikin puhua monista, erilaisista vanhuuksista ja vanhuuden odotushorisonteista” (s. 8). Ikääntymisen keskeisyys ihmisen elettyinä kokemuksena tulisi siten määritellä suhteessa muihin sosiaalisiin jakolinjoihin

(*social divisions*) ja identiteetteihin sen sijaan, että sen katsottaisiin itsessään tarkoittavan mitään (Gilleard ja Higgs 2022, s. 156). Kinnusen ja muiden kirja esitteleekin monipuolisesti, mitä voi tapahtua ihmisen siirtyessä tälle kyseiselle ikääntymisen areenalle. Areena on muutoksessa, ja lisäksi jokainen tuo mukanaan areenalle oman henkilökohtaisen eletyn elämänsä.

Ikääntymisellä on omat lainalaisuutensa jota sitovat ympäröivät instituutiot, sekä myös kehon oma biologinen ikääntymisen prosessi (Gilleard ja Higgs 2022, s. 141). Kinnunen ja muiden kirjassa otsikkoon nostettu ”muuttuva vanhuus” on nähdäkseni jotain mikä tapahtuu dialogissa ympäröivien (muuttuvien, sekä myös pysyvien) rakenteiden kanssa, vahvasti myös kehollisena kokemuksena. Kirja tarjoaa laajan kattauksen intersektionaalisia näkökulmia siihen, miten yhteiskunnan jäseniin kohdistetaan erilaisia paineita, esimerkiksi ikääntymisen myötä. *Babuškoja, teräsvaareja ja digisenioreita: Muuttuva vanhuus Suomessa ja Venäjällä* on kattava ja ajankohtainen teos, ei ainoastaan ikääntymisen tutkijoille vaan muillekin eriarvoisuudesta ja sen tutkimuksesta kiinnostuneille.

Anastasia Asikainen

Avustettu lapsettomuus lisääntymisteknologioiden aikakaudella

Elina Helosvuori:

Procreative Entanglements. Embryos, Clinical Practices and Experiences of Childlessness in the Age of Assisted Reproduction. Helsinki: Helsingin yliopisto, Publications of the Faculty of Social Sciences no: 193, 2021, 96 s.

ISBN 978-951-51-7018-7.

Elina Helosvuori tutkii väitöskirjassaan *Procreative Entanglements* tahatonta lapsettomuutta ja teknologisesti avusteisia lisääntymismenetelmiä (*assisted reproductive technologies*). Määritelmällisesti tahattomasti lapsettomat eivät ole saaneet lapsia lisääntymispyrkimyksistä huolimatta tai lasten määrä on jäänyt tavoitteesta. Avusteinen lisääntyminen on väestön mitakaavassa marginaalinen ilmiö – Suomessa reilut viisi prosenttia lapsista syntyi hedelmöityshoitosten seurauksena vuonna 2018. Silti väitöskirja luo yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa siitä, mitä lapsettomuus ja lisääntyminen tarkoittavat Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa, jossa lisääntymisessä avustavat teknologiat ovat yleisesti käytössä. Hedelmöityshoidot eivät vaikuta vain lapsettomuuden kokemiseen

vaan myös kokonaisvaltaisesti siihen, mitä lisääntyminen tarkoittaa. Lääketieteelliset, hoidot, käytännöt ja teknologiat muuttavat itse lapsettomuuden ilmiötä ja sen kokemista.

Väitöskirja koostuu neljästä vertaisarvioidusta artikkelista ja yhteenvetoluvusta. Ensimmäinen artikkeli tarkastelee, miten luonto ja luonnollisuus muuttuvat joustaviksi käsitteiksi hedelmöityshoidoissa ja niitä koskeissa valistusoppaissa. Hoidoissa luonnosta tulee käsitteellisesti ja materiaalisesti avustettua, lääkittyä, laajentunutta ja jäljitelyä. Artikkeli tarkastelee myös, miten hoidoista muodostuu ensisijainen ratkaisu lapsettomuuteen. Toisessa artikkelissa huomio tarkentuu koeputkihedelmöitykseen eli munasolujen hedelmöitykseen kehon ulkopuolella (*in vitro fertilization*) ja elinkelpoisten alkioiden todentamiseen. Artikkelin mukaan alkion elinkelpoisuus on neuvoteltavissa oleva saavutus, joka ei riipu pelkästään laboratoriotyöstä ja asiantuntijatiedosta vaan myös potilaiden toiminnasta. Kolmas artikkeli jatkaa koeputkihedelmöityksen parissa ja tarkastelee, miten se (uudelleen) määrittelee, mitä lapsettomuus on. Teknologia vaikuttaa lapsettomuuden ja lisääntymisen määrittelyyn myös silloin, kun hoidot ovat päättäneet tulokset tai onnistuneet eli johtaneet

lapsen syntymään. Lapsettomuuteen liittyvät kivun, tuskan, surun ja katkeruuden affektit voivat jatkaa eloaan (nais)ruumiissa, joka on pyrkinyt lisääntymään avustetusti.

Yhdessä Riikka Homasen kanssa kirjoitettu neljäs artikkeli jatkaa alkioiden elinkelpoisuuden määrittelyn tutkimista. Helosvuori ja Homanen liittävät alkioiden parissa työskentelyn kansainvälisen terveystalouden kontekstiin. Heidän mukaansa tiedontuotantoon liittyvä käsitteistö (*craftwork*) voi olla hankauksessa kaupallisuudesta seuraavien vaatimusten, kuten automatisaation ja standardisoinnin, kanssa.

Teoreettisesti Helosvuoren tutkimus paikantuu tieteen- ja teknologiantutkimukseen sekä feministisen uusmaterialismin perinteeseen. Helosvuori lähestyy teknologisesti avustettua lisääntymistä esimerkiksi Donna Harawayn konstruktionismista käsin ja Annemarie Molin terveysteknologiakäytäntöjen tutkimusten avulla. Tärkein teoreettinen viitepiste on kuitenkin Karen Baradin toimijuusrealismi. Toimijuusrealismissa keskeistä on yhteisnuotoutumisen ajatus eli lähtökohta, että aine ja diskurssit sekä tieto ja tiedon tuottamisen välineet ovat ontologisesti erottamattomia. Toimijuusrealismin näkökulmasta katsottuna lapsettomuuteen

liittyvät affektiiviset ja ruumiilliset kokemukset eivät ole vain materiaalisuuteen uppoutuneita vaan materiaalisuuden määrittämiä.

Menetelmällisesti Helosvuori hyödyntää monipaikkaista etnografiaa: osallistuvaa havainnointia yksityisillä hedelmöityshoitoklinikoilla ja vertaistukiryhmissä sekä näissä kerättyjä haastatteluita. Tutkimusmateriaali koostuu myös muista aineistoista kuten blogikirjoituksista ja havainnoinnista lääketieteellisissä konferensseissa. Aineisto valottaa lähinnä heteroseksuaaleiksi naisiksi identifioituvien tai sellaisiksi hedelmöityshoidoissa määriteltyjen kokemuksia ja se on kerätty Suomessa vuosien 2010–2015 aikana. Monipaikkainen lähestymistapa soveltuu aiheen kokonaisvaltaiseen kartoittamiseen erittäin hyvin, sillä se tuo yhteen kliinisen laboratoriotyöskentelyn ja potilaskokemukset. Helosvuorelle erilaiset kentät eivät ole vain paikkoja, jotka tarjoavat erilaisia näkökulmia avustettuun lisääntymiseen, vaan lisääntymisen prosessien ja lapsettomuuden ilmiön rakennusosasia.

Helosvuoren tarkastelussa lapsettomuus ei ole jotain, mitä ollaan, vaan jotain, miksi tullaan. Yhtälössä lapsettomuushoidot eivät ole instrumentaalisia ratkaisuja lapsettomuuden ”on-

gelmaan” vaan ne vaikuttavat lapsettomuuden kokemuksiin. Materiaalisuus ei ole passiivinen tausta ihmisen lisääntymispyrkimyksille vaan se vaikuttaa siihen, mistä koko ilmiössä on kyse. Hedelmöityshoidot eivät kosketa vain lapsen hankinnan helpottamista vaan laajemmin lisääntymisen kokemista, lisääntyväksi subjektiksi tulemistä ja sen ennakoheitoja. Paradoksaalisesti hoidoissa syntyneet lapsettomuuden kokemukset voivat jatkua, vaikka hoito olisi onnistunut eli johtanut raskauteen ja lapsen syntymään. Siten kyse ei ole pelkästään avustetusta lisääntymisestä vaan *avustetusta lapsettomuudesta* ja ”lisääntymisestä ilman lapsia” kuten Sarah Franklin on todennut kirjassaan *Biological Relatives: IVF, Stem Cells, and the Future of Kinship* (Duke University Press, 2013).

Uusmaterialismiin liittyy menetelmällinen ikuisuuskysymys: miten lähestyä materiaalisuutta ihmisten kokemusten ja arvonannon kautta? Yhteismuotoutumisen käsite on teoreettisesti houkutteleva ratkaisu ja Helosvuori näyttää, että se toimii myös tarkkanäköisen empiirisen analyysin yhteydessä. Vaikka Baradin toimijuusrealismi ei ole keskeinen kaikissa artikkeleissa, on se tärkeä teoreettinen väline, joka vetää artikkelien tulokset yhteen. Baradin toimijuusrealismi ei ole

mitenkään uusi tai harvinainen lähtökohta tutkimuksissa, jotka lähestyvät lääketieteen kysymyksiä (feministisen) tieteen- ja teknologiantutkimuksen kautta. Tämä käy ilmi esimerkiksi Sari Irnin, Mianna Meskuksen ja Venla Oikkosen toimittamassa kokoelmassa *Muokattu elämä* (Vastapaino, 2014), jossa Baradiin viitataan hyvin aktiivisesti.

Selkeä ja johdonmukaisesti etenevä tutkimus osoittaa esimerkillistä perehtyneisyyttä tieteen- ja teknologiantutkimuksen kenttään. Väitöskirjan keskeinen puute kuitenkin on, että Helosvuori esittelee ja puntaroi vaihtoehtoisia teorioita ja tutkimusperinteitä tieteen- ja teknologiantutkimuksen sisä- ja ulkopuolella hyvin rajallisesti. Samalla jää epäselväksi, mikä on toimijuusrealismin keskeisin anti aiempaan tutkimukseen nähden. Baradin ajattelun merkittävyttä olisi voinut korostaa peilaamalla sitä vaihtoehtoihin konstruktionistisiin käsityksiin yhteismuotoutumisesta. Ennen uusmaterialismia esimerkiksi Donald MacKenzie ja Judy Wajcman ovat toimittaneet vaikutusvaltaisen teoksen *The Social Shaping of Technology* (Open University Press, 1985), jossa teknologian ja yhteiskunnan yhteismuotoutumisen ajatusta kehitetään. Wajcman on soveltanut ajatusta edelleen teknologian ja sukupuolen yhteydessä. Helosvuori vinkkaa, että

fenomenologia tarjoaa yhden tavan lähestyä aineen ja kokemuksen yhteen kietoutumista. Silti jää epäselväksi, miksi juuri uusmaterialismi on ratkaisu – miten se eroaa konstruktionismista tai fenomenologiasta ja auttaa uuden tiedon tuottamisessa? Näille pohdinnoille olisi ollut tilaa etenkin yhteenvedossa; itse artikkelien keskustelut on rajattu taitavasti.

Helosvuoren keräämä ja hyödyntämä aineisto avaa etenkin heteroseksuaalien naisten kokemuksia. Kuten Helosvuorikin huomioi, tilausta on tutkimukselle, joka perehtyy myös muiden sukupuolten ja esimerkiksi kohduttomien kokemuksiin lapsettomuudesta. Hedelmöityshoitoihin pääsy on etuoikeus. Siksi myös eriarvoisuuteen liittyvät kysymykset nousevat esiin avustetun lisääntymisen yhteydessä. Vaikka Helosvuori korostaa teknologian roolia lisääntymisen määrittämisessä, näkemys väistää determinismin. Teknologian vaikutukset eivät ole aina ennalta määrättyjä, vaan hoitoihin osallistuvat myös vastustavat niissä syntyviä käsityksiä lisääntymisestä ja lapsettomuudesta. He osittain sanoutuvat irti lisääntymisteknologioiden luomasta toivosta ja maailmasta, joita ne rakentavat. Tästä olisin mielelläni lue-
nut lisää.

Joni Jaakola